

Igor Grdina

Knjiga marginalij

Predgovor

Pisanje zapleta besede v mreže pomena, ki so namenjene lovljenju usode, branje pa jih vtkava v preproge smisla, brez katerih se sobane gole eksistence nikoli ne bi mogle preobraziti v domovanja človeških življenj. Glasovi in črke so nekakšni smerokazi v blodnjakih minevajočega trajanja. Na njih je prebujenemu duhu zmerom mogoče prepoznati tako palimpsestno zastrte sledove večnih vprašanj kot lesketajoče se drobce trenutnih odgovorov.

Ahasversko popotovanje besed med pobudnimi stvariteljsko-sprejemniškimi (ne)razumevanji je edina nepretrgana zgodovina sveta. Branja, ki so kontrapunktično razpeta med soglasja in nestrinjanja, ustvarjajo neravnodušne skupnosti v času in prostoru. Ne silijo k privrženosti ali zvestobi, ampak vabijo k povezanosti in uvidevanju.

Brati pomeni sprejeti nagovorjenost, ki presega osebno znanstvo, poliloško – se pravi z vero v možnost prijateljskega razmerja do ustvarjalca ter njegovih misli, besed in likov. Polivalentni simboli, ki so med valovi in penami vsakdanjih pogovorov praviloma ponižani na raven enopomen-skih alegorij, v črke poljubljajočem očesu ohranjajo magičnost nikdar povsem pojasnljivih hieroglifov. Knjige niso mrtva pokopališča sanj, marveč gomazeča mravljišča mavričnih barv, vabečih vonjav, vzburljajočih okusov, zanosnih gibov in opojnih zvenenj besed. Četudi vsega ni mogoče povedati, nič ne sme biti zamolčano.

Ustvarjalno priklicevanje stvari v miselno in besedno pričujočnost ter njihovo recepcijsko preobražanje v navzočnost sta dve plati istega kovanca. Pisci, ki svojo stvar razumejo, so zmerom pozorni popotniki skozi pragozd knjige sveta. Po drugi strani pa so tankočutni bralci vedno avtorji navdahnjenih interpretacij, ki so tako na začetku začetkov kot na koncu koncev edine trdne postavke v slehernikovem univerzumu.

I

Najlepše je biti umetnik pred svojim prvim delom. Tedaj si le hotenje in hrepenenje. Nobenega dvoma o sposobnosti ni, pa tudi razočaranja ne. Ni niti ujetosti v nujnost; povsod je prostost svobode.

Domišljija je srečna, dokler ni njeno merilo stvarnost, ta pa je veličastna do prvega resnega soočenja s sanjami. Primerjave niso le uničevalke samozavesti, ampak tudi relativizirajo usodo.

Zanos volje do ustvarjanja je najčistejša oblika neravnodušnosti.

II

Vsako vprašanje zgreši svoj cilj, saj je z njim že začrtan prostor odgovora. V njem ni samo domneve, ampak tudi dobršna mera vnaprejšnje določenosti. Če hoče človek izvedeti kaj zares novega – sploh še ne slutnega –, mora druge samo pustiti pripovedovati. Ni jih treba niti posebno vzpodbujati: molk ljudi moti toliko, kot se jim težnost zdi samoumevna. Naravnost nevzdržen pa je, ko kdo čuti, da igra glavno vlogo. Pozornost, ki mu jo namenjamo, je nepreslišljiv ukaz o pripovedovanju.

Na splošno so ljudje radi zaupljivi. Posvečevanje drugih v skrivnosti, za katere vemo, da niso posebno razširjene, je znamenje človeškosti. Se temu reče neumnost – ali samo omogočanje vednosti, spomina in zgodovine?

III

Diktatorji nikoli ne govorijo tako, da bi se kdor koli lahko povsem identificiral z njimi. V vsakem primeru morajo biti občuteni kot ljudje s posebnostmi. Radi zvenijo nebogljeno, da se lahko množice, ki jim sledijo, čutijo gospodarje iluzij.

Hitlerjeva nemščina je bila za Pruse, Porence in Švabe smešna; Stalinova ruščina je izdajala Kavkazijca, ki jo je obvladal z mislijo, vendar nikoli ni posvojil njene melodije. Tito je srbsčino in hrvaščino mrcvaril kot nihče drug: iz njegovih ust je prihajal na pol artikuliran (ne)jezik. Mogoče je bil Mussolini grotesken tudi zaradi zvena množici namenjenih besed in stavkov, ne samo zaradi hiperteatralne gestikulacije telesa ...

Diktatorje je treba znati slišati, dokler še lahko razmišljamo o tem, kako govorijo. Tedaj jih lahko suvereno doživljamo kot komedijante in ustvarjalce tragedij. Pozneje se jim lahko smejimo samo tako, kot nam predpišejo. Takrat jih lahko še poslušamo. In ubogamo.

IV

Titov prevajalec je pred predstavitvijo spominov na leta svoje pomembnosti za svojega najljubšega nemškega pesnika razglasil Goetheja. Sam

imam rajši Heineja, in to sem mu tudi povedal. Nekako naravno je, da je dvorjanom blizu Goethe, ki ga nikomur ni bilo treba prepovedovati – kajti da ga ljudje niso brali, je bila dovolj že njegova veličina. Weimarska klasika je odvisna od učiteljev in spomenikov.

Titov prevajalec je želel biti med predstavitvijo knjige svoje nekdanjosti, ki sem mu jo pomagal listati pred občinstvom, duhovit in je pripovedoval tudi o tem, da je imela cesarica Elizabeta Avstrijska med pesniki najraje Heineja. Pristavil je še nekaj besed o njenih telovadnih in prehranjevalnih čudaštvih – kot da bi bila v nekakšni zvezi s poezijo. Nisem mogel biti tako okruten, da bi mu vrnil z enakim in ga spomnil na Goethejevo univerzalno politično sprejemljivost in na zažiganje Heinejevih knjig v tretjem rajhu. Titov prevajalec je namreč Jud. Pa tudi o okusih se ne razpravlja.

V

Ko je bilo obleganje Sarajeva končano, so na Dunaj povabili nekaj profesorjev iz skoraj zadušenega mesta, da bi razpravljali o tem, kaj se jim je pravzaprav zgodilo. Obnje so posadili znamenite humaniste s starodavnih zahodnih univerz, ki so znali pojasniti vsako malenkost vsaj na dva načina. Dialoškost je bila tedaj geslo dneva: če nisi mogel razpravljati z drugimi, si se prekal s samim seboj.

Nekaj vabil za udeležbo je bilo razposlanih tudi po Srednji Evropi, ki se za hip ni zdela samo meteorološki pojem. Tisti, ki so prišli iz podeželskih domovin med Baltikom in Jadranom, so veljali za statiste.

Okrogla miza – ki je bila, kot po navadi, precej oglata – je potekala v okvirih običajne akademske živahnosti. Zahodnjaki so samozavestno razlagali tisoč in eno podrobnost, ki je usodno pomembna (ali pa tudi ne). Drugi so vljudno poslušali.

Nenadoma sem se zavedel, da nihče izmed Sarajevčanov ni spregovoril niti besedice. Samo oči so izdajale, da so živi. Humanistov, ki so razlagali, kaj se jim je zgodilo med obleganjem, to ni niti malo motilo.

Tiskovne agencije so pozneje poročale o popolnem uspehu srečanja, ki se ga toliko in toliko let pozneje po vsej verjetnosti spominjajo samo še tisti, ki smo na njem molčali. Zgodovina je mogoča samo v tišini; hrup jo ubija.

VI

V romanih mrgoli genialnih opisov povprečnežev: njihovo življenje za nas postane očarujoče zanimivo in čudno privlačno. Celo srednja mera vsega se razkrije za nedolgočasno – čeprav nikoli ne navdihuje.

Zato pa v romanesknih tekstih ni mogoče najti enako imenitnih opisov veličastne človeškosti: geniji se v literaturi redno pojavljajo kot karikature.

Biti morajo tako enodimenzionalni, kot jih prikazuje k monumentalizaciji patološko nagnjena zgodovina, ali pa tako nebogljeni, da lahko z njimi sočustvujejo celo povprečneži, ki so pod sentimentalno povrhnjico neznosno okrutni. V romanih geniji izgubijo vso svojo enkratno naravnost. Preobrazijo se v brezupno štoraste ljubimce, zadirčne može in očete, ki ničesar ne razumejo. Tako nihče ne more več gojiti slepila, da so zares genialni. In da so vredni opisa v knjigi.

Vse kaže, da se genialnost izmika kakršni koli deskripciji. Mogoče jo je samo poimenovati.

VII

Improvizacija svetovne zgodovine je dosegla dramatični vrhunec z bojem dveh slikarjev sredi 20. stoletja. Mislim, da je Hitlerja in Churchilla najintimneje povezovalo prav soočanje z belino, ki kriči po popolnosti s črto in barvo. Pisanje knjig in sugestivno nagovarjanje sodobnikov ju naredi samo pripadnika iste generacije.

Hitler je hotel postati umetnik, vendar je imel premalo znanja, da bi lahko zakril pomanjkanje svoje nadarjenosti. Celo teoretizirajočih profesorjev in akademsko (ne)vljudnih kritikov ni mogel prepričati o svojem artistskem poslanstvu. Tako mu ni preostalo drugega, kot da je postal vojak. Jezik zaledja ga je potem prekrstil v politika.

Churchill je slikal amatersko, neredko tudi terapevtsko. Vedno samo za sprostitev. Njegove slikarske ambicije so bile več kot skromne – povsem drugačne kot v parlamentu ali na fronti.

Videl sem nekaj slik prvega in drugega. Zdi se mi, da so Hitlerjeve barve vegetarijanske in sentimentalne do okrutnosti. Motiviko, ki se razodeva skozi njega, je določila volja, ne prvinska očaranost nad nešteti čudesi sveta. Churchill pa je bil blizu kolorističnemu hedonizmu; njegov čopič ni skrival soglasja nad raznovrstnostjo oblik, barv in odtenkov življenja. O kakršni koli obliki askeze ni niti sledu.

Ne Hitler ne Churchill se za slikarskim stojalom nista pretvarjala. Prvi ni maral upodabljati ljudi, drugi se ni navduševal nad tihožitji. Celo sodobniki se o njiju ne bi mogli motiti, če bi jim bilo mogoče primerjati slike, ki sta jih ustvarila. A svetovna zgodovina noče biti razberljiva vnaprej, ampak samo za nazaj ...

VIII

Lepota je strašna, ker je nedvoumno pričevanje o tem, da popolnost obstaja. Na svetu so tudi stvari, o katerih je mogoče reči, da ne potrebujejo dopolnjevanja in popravila. Izboljševanje v življenju ni nujno; včasih je celo svoje nasprotje.

Lepota nikakor ni slutnja popolnosti, ampak je njena obljuba. Ni možnost, temveč gotovost. Hoče zaupanje vseh, ker se ne zadovoljuje z vero vase.

Lepota je ustvarjanje harmonije, če jo razumemo kot vprašanje; če jo štejemo za odgovor, pa je generator problemov in nelagodja. V njej ni nič pomirljivega: z vsem, kar je, neustavljivo izziva, in sicer tako, da je le moč, ki se z nobenim pogojem ne more preobraziti v silo.

IX

Nikoli nisem razumel, zakaj skoraj vsi ljudje splošnostim v svojem mišljenju brez najmanjšega zadržka pripisujejo večji pomen kot posamičnostim. Prepričanje, da so vprašanja, ki abstraktno – torej brez zveze z določenim časom in prostorom – zadevajo vse, odločilnejša od tistih, ki se konkretno, se pravi v neponovljivem trenutku in na natančno opredeljivem kraju, zastavljajo samo posamezniku, prehaja v čvrsto vero. Še več: postaja celo samoumevnost oziroma neizogibnost s statusom nujnosti.

Pri tistih, ki prisegajo na takšno razumevanje, pa je najti čudno nedoslednost: problemom človeštva, življenja, sveta in kozmosa redno posvečajo manjšo pozornost kot skrbi zase. Konkretnosti ljudi praviloma spravljajo v veliko večjo zadrego kot abstrakcije. Realnost posameznosti je nevarnejša in bolj boleča od tiste, s katero se lahko pohvalijo splošnosti. Prav zato je mogoče reči, da je zgodovina usodnejša od filozofije – četudi je ta kdaj morebiti bolj pesniška.

X

V 20. stoletju je dehumanizacija postala kriterij za modernost umetnosti. Človeškost v mišljenju in izrazu – tja do najskrajnejših meja prisposodob – se je prelevila v drugo ime za večno včerajšnjost. Čustvovanje je bilo razglašeno za le posmeha vredno grimaso duha in telesa.

Toda pred prvo svetovno vojno je obstajala tudi druga možnost modernosti: ožine človeškosti bi bile lahko presežene z vzponom k brezmejnemu stališču življenja. Maurice Maeterlinck, čigar pero je povečalo krhko bivanje čebel, in Ivan Cankar s čarobnimi silhuetami iz živalskega sveta opozarjata na neizhujeno pot umetnosti, ki bi bila veliko plemenitejša od utrte. Perspektive lepote bi se lahko širile; eliminacionizem in redukcionizem, ki sta jo doletela v dobi skrajnosti, nikakor nista bila nujna.

XI

Kronike z muslimanskih obal Sredozemlja poročajo, da so Normani na Siciliji nekoč vneto nagovarjali neustrašnega grofa Rogerja, naj jih popelje na križarsko vojno. Bojevito so kričali in vihteli meče – v imenu

plena. Grof jih je ubijajoče dolgo poslušal brez pravega zanimanja, nazadnje pa se je le odločil spregovoriti. Z roko je dal svojim zvestim vojščakom znamenje, naj utihnejo, nato pa je vstal s prestola, dvignil levo nogo in glasno prdnil.

Kronike s krščanskih obal Sredozemlja o tem dogodku ne vedo povedati ničesar. Zgodovina pač govori – in molči – iz vere.

XII

Pred leti sva se z Brankom Agnelettom pogovarjala o Trstu v času anglo-ameriške uprave. Dejal mi je: “Skoraj vsako nedeljo je mojega očeta obiskal Novačan. Nikoli mu ni zmanjkalo idej – ma so bile ene res na višini, druge pa za nikamor. Vtepel si je v glavo, da bo postal guverner Svobodnega tržaškega ozemlja; po mestnih ulicah je hodil kot kralj. Sanjal je o tem, da bo na belem konju prijezdil v Ljubljano in iz Slovenije pregnal komuniste ...

Ma kar koli je že razlagal, poslušati se ga je splačalo zmerom. Ste veliko zamudil, ker ga niste poznal!”

Po pripombi, da imam za to vsega upoštevanja vredno olajševalno okoliščino – bil sem namreč rojen 14 let po Novačanovi smrti –, se je ugledni tržaški odvetnik nasmehnil in zamišljeno pristavil: “Znam, znam, ma vseeno pravim, ker je zamudil vsak, ki ga ni poznal.”

XIII

Je Rousseau zares verjel v naravno dobroto človeka, ki jo je tako nepozabno oznanjal? Ni bila njegova misel o tem le dosledno nasprotovanje kristjanom, ki so menili, da je slehernik zaradi posledic izvirnega greha obremenjen z zlom? Filozofi so se v 18. stoletju doživljali kot nepomirljiva opozicija vernikom Svetega pisma; menili so, da se morajo v vsem razlikovati od njih. Rousseauja bi potemtakem k ideologiji naravne dobrote človeka lahko vodilo samo nasprotovanje krščanskemu pogledu na in v svet. Njegovo lastno spoznanje je utegnilo ostati v oklepaju ...

V dobi umirajočega rokokoja si je samo Casanova drznil trditi, da mu je v umetnosti eksistiranja uspelo združiti prepričanje in vero; na smrtni postelji je namreč dejal: “Živel sem kot filozof, umiram kot kristjan.”

XIV

Nič ni bolj spremenljivega kot spomin, nič ni bolj začasnega kot zgodovina, nič ni bolj negotovega kot izkušnja.

XV

Med potepanjem po Italiji me je pot zanesla v delavnico podeželskega mizarja. Videl sem, da bo mojster vsak hip končal nenavadno omaro, ki bo imela vrata spredaj in zadaj. Ko sem se pozanimal, kdo naroča takšne modele, sem dobil izčrpno pojasnilo: "Veste, pri nas so finančne oblasti zvite: k ljudem, ki so osumljeni nezakonitega poslovanja, najprej pošljejo policijo, da zapečati obremenjujoče papirje v njihovih hraniliščih, preiskovalci pa se pri grešnikih oglasijo čez dva ali tri dni. Človeku je tako dana možnost za razmislek. Možje postave so prepričani, da se je razumno pogoditi z državo, ki vsekakor zna odpuščati – ker misli, da je Bog. Ko mine prvi šok ob razkritju, se marsikdo res odloči za sodelovanje z oblastmi.

Pametni pa razmišljajo dolgoročno in poskrbijo, da imajo njihove omare vrata tudi na hrbtni strani. Zato se jim ni treba pogajati in sklepati sporazumov o odpustkih – kajti policajem se ne zdi potrebno, da bi zapečatili tudi lego pohištva. Stene se res ne morejo premikati, zato pa se omare zlahka ... Kaj hočete, oblast je vedno neumnejša od tistih, ki jih nadzoruje *po pravici*."

XVI

Dandanes je smeh naraven samo še za gostilniško mizo, ki se šibi pod težo steklenic, kozarcev in opolzkosti, jok pa ob sveže izkopanih grobovih. Kazanje čustev pred pričami drugod preprosto ni več spodobno. Človek se mora naučiti preživeti vsakdanjost brez njih. To ni stvar prenovitve bontona, ampak posledica sprememb v možnosti dojemanja, ki tako ali tako postaja odvečno. Smeh in solze, ki so izraz nekontroliranega sprejemanja življenjske stvarnosti, v kozmosu igre in videza izgubljajo tla pod nogami; prostor imajo samo še v getu neobvladljivih situacij.

Z otožnostjo prebiram v spominih davno rojenih večnih sopotnikov, da so se pogosto in glasno smejali. Razumeli so svet. Tudi jokali so se. Poznali so ljudi.

XVII

Treba bi bilo napisati zgodovino domišljije. Realnost časa se najbolje izrazi v predstavah, ki jih ne vklepa izkušnja možnega.

V antiki je bila domišljija moralistična in satirična: brez dvoma je hotela služiti izboljševanju sveta – tako z angažirano tendenčnostjo kot z nebrzdano zabavnostjo. V srednjem veku je postala zastrašujoča; v njej je dobilo domovinsko pravico vse, kar je človeka ogrožalo in omejevalo. V jutranjih urah modernega sveta se je preobrazila v umetnost; doživljala se je kot zgoščeno življenje. Pozneje se je prelevila v pravljico: zavlada ji je igra.

V drugi polovici 19. stoletja se je domišljija pojavila kot napoved prihodnosti; zaznamovala jo je znanstvenost. Nazadnje je evolucionirala v oprijemljivost številnih vzporednih sedanjosti; popotovanje v obzorja prihajajočih dni se je končalo v uničevalni vsemogočnosti.

XVIII

Pravi preizkus pisatelja je druga knjiga. V prvencu je vsakdo – od genija do patološkega grafomana – pristen. Vsaj potencialno je tak, kakršen je: svoje (z)možnosti prevede v tekst. Razkrije svoje robove in meje, do katerih seže, čeprav marsikdaj bolj slutenjsko kot jasno določljivo.

V drugi knjigi se avtor ne sme ustvarjalno ponoviti – mora pa ostati vsaj enako prepričljiv in samosvoj kot v prvi. Rešitev ni preobleka, temveč preobrazba. A komaj kaj je težavnejše od mišljenjske in čustvene metamorfoze. Spmemba je sicer nekaj najnaravnejšega v življenju, toda kultura čisla stalnost, ki jo šteje za komaj dosegljivo vrlino ...

Druga knjiga je zato vedno dvojni upor: na eni strani napada večnost svoje lastne podobe, na drugi pa spodkopava trajnost načel, ki utemeljujejo neomejeno veljavnost vrednot.

XIX

Obleka ne naredi človeka ...

Velikokrat sem slišal ta napol optimistični, napol tolažilni pregovor. Izkušnje so me prepričale o njegovi več kot stoodstotni točnosti.

Toda skoraj enako pogosto se mi je v ušesa in možgane zaril stavek: Obleka naredi človeka. Vsakdanjost je potrdila tudi to misel.

Oba med seboj nasprotujoča si pregovora veljata hkrati – ves čas in povsod. Črte, ki bi ločila gravitacijski polji njune modrosti, ni nikjer. Nasprotja se ne izničujejo, izključujejo ali dopolnjujejo, temveč preprosto so.

Življenje opravi z absurdom naravno: formulira ga kot paradoks. Filozofija iz njega naredi dramo sistema, ki ne more biti drugačen kot nepopoln – torej bolj ali manj nesmiseln.

XX

Zgodovina je hkratna pot v dve smeri: kot kronika se pomika iz preteklosti v sedanjost, kot spomin pa prodira iz zdajšnjosti v minulo. Izginja v vrtincih, iz katerih se poraja: na eni strani jo požira in bruha na plan odmikajoča se trajna današnjost, na drugi pa vsak hip bolj oddaljena večna nekdanjost.

Historiografija se je odločila slediti poti kronike, ki izhaja iz logike dogajanja in pripovedi. Celo pisci memoarov jo priznavajo kot edino

mogočo. Pot spomina, ki nasprotuje vzročno-posledični interpretaciji življenja, je še neizhojena. Neepska tematizacija zgodovine se preprosto zdi nemogoča. Toda ali je res takšna? Bi bila historiografska obravnava, ki bi sledila smeri spomina, nadrealna – ali samo nerealistična?

XXI

Zadnji dve stoletji sta polni ljudi s čistimi rokami in umazanimi prsti. Srečati jih je mogoče na vsakem vogalu dobe nepozornosti.

Prejšnji časi so moralno higieno razumeli mnogo bolj poetično: zadevala je samo dušo. Roke so bile lahko umazane tudi čez komolce – pa je bil človek kljub temu čist. Celotna kraljevska pot v nebesa se je odpirala pred njim ...

Sposobnost metaforičnega mišljenja je bila nekoč veliko večja, kot je dandanes.

XXII

Ravnodušnost do uspeha je edina poživljajoča oblika apatije.

XXIII

Na enem prvih ljubljanskih sprejemov ob avstrijskem državnem prazniku sem srečal bodočega klasika slovenske literature. Zapletla sva se v lahkoten pogovor o človeških postavah, ki segajo od bohotnih baročnih arhitektur do asketskih gotskih stolpov.

Diplomati so medtem postali podobni konjem in so jedli stoje; posneli so jih reprezentanti improvizirane poosamosvojitvene elite – od igralcev, sociologov in piscev aforizmov do zgodovinarskih napovedovalcev preteklosti, filozofov in kapitalistov, ki so bili še včeraj zvečer marksistični radikalci.

Čudno se mi je zdelo, da so se vsi s takšno pozornostjo ozirali proti mojemu sogovorniku; nekateri so ga celo ogovarjali z *Njegovo ekscelenco* in hvalili popolnost njegove slovenščine, ki se je meni zdela samoumevna.

“Pri teh komplimentih gre za pomoto. Ljudje me nenehno zamenjujejo z nemškim ambasadorjem,” se je odpuščajoče nasmehnil bodoči klasik slovenske literature in potem čez čas šepetaje dodal: “V resnici sem samo veleposlanik poezije.”

XXIV

Ponosna mati pripelje k skladatelju – v Avstriji k Schubertu, v Nemčiji k Schumannu, v Sloveniji k Benjaminu Ipavcu in na Hrvaškem k Ivanu pl. Zajcu – zasanjanega kratkohlačnika. Navdušeno razlaga:

“Ko bi vedeli, maestro, kako igra klavir! Že od svojega četrtega leta je pravi virtuoz. Pa tudi lase ima kot Beethoven ...”

“Videz je pravi, upam, da bo tudi zvok,” zamrmra skladatelj – kateri koli že.

Fantovi prsti se prostodušno sprehodijo po zveneči šahovnici iz slonovine.

“No, ste slišali? Kaj naj naredim z njim?”

Skladatelj – v Avstriji Schubert, v Nemčiji Schumann, v Sloveniji Benjamin Ipavec in na Hrvaškem Ivan pl. Zajc – se tolažeče nasmehne:

“Čim prej mora k frizerju, gospa!”

XXV

Največji dosežek avtorja spominov ni zmaga nad nasprotniki, ki so triumfirali nad njim v življenjski stvarnosti, ampak ustvaritev podobe nostalgije vrednega časa. Ne gre za to, da bi se pri bralcih vzbujala želja po ponovitvi preteklosti v sedanjosti – ali celo prihodnosti –, temveč za preoblikovanje dokončanosti v dovršenost. Iz zaključenosti je skoraj vedno mogoče pričarati lepoto, dovolj redko pa se le-to posreči podaljšati v neubranljivo zapeljivost.

Predvsem pa velja: kdor hoče pisati spomine, si jih mora najprej izmisliti. Doživeti jih pravzaprav ni nujno ...

XXVI

“Pariz je maše vreden,” je julija 1593 dejal Henrik Burbonski ter se iz gorečega hugenota prelevil v tolerantnega katolika. Potem je lahko postal *Njegovo najbolj krščansko veličanstvo* – četrto svojega imena.

“Knjiga je postelje vredna,” je v začetku tretjega tisočletja ugotovila raziskovalka poezije, ko je legla pod pesnikujočega založnika. Čez čas se je znašla v vrsti spoštovanja vrednih kreatorjev literarnega življenja in smrti na Slovenskem.

“Ta svet je komedije vreden,” je prešinilo zdolgočasenega zgodovinarja zgodnjega novega veka, ki je v svoj mobilnik začel dobivati strastna sporočila vse znamenitejše raziskovalke poezije. V globine elektronskega spomina nekoč mimogrede vgravirano in potem pozabljeno ime, ki ga je družilo s podjetnim založnikom, mu je odprlo vrata v gledališče pragmatičnega čustvovanja. (Po)etika je iz Rostandovega *Cyranoja* naredila kos življenja.

XXVII

A. J. P. Taylor je na vrhuncu svoje slave mlajšemu kolegu razložil, da je preprosto moral postati zgodovinar, ker je obdarjen z malone brezmejnimi

manipulativnimi sposobnostmi. Nazadnje je med smehom postavil piko na i: "Samo pomislite, kaj bi bilo, če bi se posvetil politiki!"

Usoda pač ni samo predrzna, ampak tudi previdna ...

XXVIII

Dejstva so zmerom izmišljena, njihove neštete interpretacije – z najbolj neverodostojnimi vred – pa so vedno stvarnost. Svet je narejen iz razlag. In četudi te niso vselej kratkočasne zgodbe, so vsaj vznemirljiva intriga.

Potreba in želja po pojasnitvenih formulah je rodila tako matematično kot mistično logiko. Obe se trudita biti vnaprejšnja univerzalna izkušnja in se utemljujeta na upanju, da so dejstva izmišljije, ki ustrezajo stvarnosti interpretacij.

XXIX

Profesor antične filozofije mi je med vratolomno vožnjo v Maribor pripovedoval vedno vnovičnega spominjanja vredno zgodbo o vrhuncu svoje meteorske kariere. Tudi takrat je pohodil pedal za plin – čeprav ga je bolečina v desnem gležnju vsak hip bolj neusmiljeno opozarjala nase. Uvodnega predavanja na simpoziju pač ni mogel odpovedati zaradi banalnega padca pri jutranjem čiščenju snega. Prispel je zadnji hip in hlastno planil na oder. Potem je govoril kot biblični prerok: če bi ga poslušale redne obiskovalke nedeljske maše, bi imele čisto mehka kolena.

Po ritualni postsimpozijski "poživitvi plamena" je bil profesor kljub hudim bolečinam več kot zadovoljen. Toda preden je legel, ga je pošteno zaskrbelo: njegova desna noga je povsem izgubila obliko. Velika oteklina jo je spremenila v nedefinirano gmoto, ki je bila še najbolj podobna orjaškemu krompirju. Polglasno se je vprašal:

"Je noga brez svoje oblike sploh še noga?"

V naslednjem trenutku se je spomnil zatrjevanja svojega prostodušnega sosesa, ki ni imel niti najmanjšega pojma o antični filozofiji: Če nekaj hodi, je videti in se oglašja kot raca, potem lahko brez skrbi trdiš, da imaš opravka z raco. Utegnilo bi biti tudi nasprotno ...

Izgubljeni pogled razmišljajočega profesorja se je ustavil na čevlju desne noge. Kislo se je nasmehnil ob spoznanju, da je ponošeno obuvalo pravzaprav edini – čeprav zelo posreden – dokaz njegove neokrnjene človeškosti. Že zato se mu je zdelo nujno, da čevlja ne sezuje: zjutraj si ga zaradi vse huje oteklega gležnja tako ali tako ne bi mogel nadeti.

Profesor antične filozofije se je utrujen zvalil na posteljo. Niti za hip ni zatisnil očesa, saj ga je obuvalo na desni nogi čedalje bolj sadistično stiskalo. Na nič drugega ni mogel misliti. Zjutraj mu ni kazalo drugega,

kot da je čevelj razrezal z nožem in se rešil usnjenega objema. Iz hotelske sobe so ga nazadnje morali odnesti reševalci. Noga, ki je zaradi zvinjenega gležnja izgubila svojo formo, ga ni več nosila.

V enakomerno zdolgočaseno brnenje motorja se je malo pred Mari-borom zažrla otožna kadenca slikovite profesorjeve pripovedi: "Vrhunec v karieri filozofa ni glasno pritrdjevanje drugih, ampak doživetje realnosti lastnega mišljenja."

XXX

Zgodovina me je zmerom privlačila zaradi neukinljivega preliminarizma: ker se njen obseg spreminja s časom, ne more ničesar izreči za vselej – niti tedaj, ko skuša govoriti (za) povsod. Nepopolnost, ki je drugo ime za živost, je vgrajena v njene temelje; na definitivističen način ji ni dano tematizirati niti povsem dovršenih stvari in pojavov. Druge vrste vednosti se lahko brez škode vdajajo utvari o dokončnosti, zgodovina pa se ob pristajanju na iluzijo o njej brezupno poškoduje.

XXXI

Permanentno pijani mrliški oglednik si je z veliko muko utiral pot skozi vrste žalujočih svojcev, ki so se zbrali ob pokojnikovi postelji. Nazadnje je vzrojl:

"Kaj se pa že jočete? Saj še sploh nisem ugotovil, da imamo opravka s truplom!"

XXXII

Na milenijskem prelomu je razgreta debata o velikem poku dosegla kozjanske hribe. Fiziki, ki so se v laboratorijih in predavalnicah zakonspirirali pred življenjsko stvarnostjo, se nikakor niso mogli zediniti o skrivnostnem rojstvu vesolja, zato pa so za vaškim točilnim pultom stvari v hipu postale transparentne.

Rdečelični možak, ki je menil, da so učenjaki povsem po nepotrebnem v dvomih, je dejal: "Znanstveniki so tako pametni, da jim kar škoduje. Vse skupaj je sila preprosto. V televiziji lahko vidiš ves svet, ni res?"

"Ja, menda jasno, ne!" se je razleglo iz vseh kotov edinega žarišča kulture daleč naokoli.

"No, potem pa ni nobenih težav. Takoj lahko preverimo, ali imajo prav tisti, ki trdijo, da je bil na začetku pok – in ne Bog. Vrzimo bombo v televizor, pa bomo videli, ali bodo iz nje priletele zvezde, črne luknje in Amerika!"

XXXIII

Emblem civilizacije nista pisava in abakus, temveč vodovod in kanalizacija.

XXXIV

Odvetnik, ki je v času Svobodnega tržaškega ozemlja z ne posebno nežno roko in pametjo delal za ameriško tajno službo, mi je nekoč s pokeraškim izrazom na obrazu dejal: "Ne prenesem sentimentalnih televizijskih melodram. Zgodbe, ki se prikazujejo v njih, se lahko že jutri zgodijo v sosednji ulici. To človeka prizadene ...

Sprostim se lahko samo ob kakšnih akcijskih streljačinah. Te zagotovo nimajo nobene zveze z resničnostjo. Od te se v vsakem primeru umre, od fantazije – tudi najbolj morbidne in krvave – pa se živi. Vsaj dolgčas, ki zanesljivo ubija, prežene."

XXXV

Največji problem pisca spominov ni iskrenost, ampak samozavest. Zvestoba sebi je vprašanje poguma, ne verodostojnosti. Pravi duhovni egoizem je redkejši od pogostnosti pristne materialne sebičnosti.

XXXVI

Dolgo je veljalo, da si lahko oblastnik dovoli in privošči vse – le smešen ne sme postati. Avtoriteta, ki je bolj povezana z resnobnostjo kot z resnostjo, naj ne bi prenesla niti najmanjše humorne relativizacije. George W. Bush pa je zlomil moč tega "zlatega pravila": kot nihče drug se je zavedel, da je politika na prelomu tisočletij postala posebna oblika zabave. Preobrazila se je v premikajoči se cirkus. Smešnost njenih protagonistov ne onemogoča, ampak jih krepi. Georgeu W. Bushu je z besednimi piruetami uspelo pritegniti pozornost vseh, ki čutijo psihološko potrebo po vzvišenosti nad oblastjo. Le tega ni nihče opazil, da se ljudje smejejo natančno tam, kjer je vnaprej predvideno ... Komaj kaj je laže zagrešiti kot napačno podcenjevanje. Gospodar smeha je režiser življenja.

XXXVII

Ko je strah pred prisluškovanjem v Sloveniji postal svojevrsten statusni simbol, so ljudje, ki so se šteli za pomembne, spregovorili samo še ob odprtih vodovodnih pipah. Odvetnik, ki se je spoznal na obveščevalno elektroniko, se je ob ustvarjanju šumečega hrupa nadvse zabaval. Dejal mi je: "Le kje je ekološka zavest? Škoda vode! Čemu razumni vretenčarji počno takšne neumnosti?"

Improviziral sem odgovor: "Ker so videli, da tako ravnaajo filmski junaki, ki se želijo izogniti ušesu Velikega brata."

"Že, že, ampak ti so sposobni dušilec priviti tudi na revolver – čeprav ima učinek samo pri pištoli," je zaregljal krohotajoči se advokat.

Pripomnil sem: "Logika videza je vedno močnejša od smisla za realnost."

XXXVIII

Mozart je absolutni genij: trud z izumljanjem novih oblik, postopkov ali sredstev, ki ga noben novator ne more prikriti, pri njem niti za hip ne ekspresivistično ne komunikacijsko ne zamegljuje izraza. Nič obstoječega ga ni zares utesnjevalo, čeprav je vse presegal. Kar se mu je zdelo potrebno povedati drugim, je znal artikulirati brez inovacije. Svet, ki ga je obdajal, mu je bil popolnoma dovolj: ni ga skušal ustvariti v drugi, popravljeni izdaji, ampak ga je samo osrečeval s popolnostjo, ki mu je bila dana ob rojstvu.

Absolutna genialnost ni v nedosežni popolnosti prvenstva, ampak v nepresegljivi intenzivnosti koncentracije.

XXXIX

Sonce je bilo v zenitu, ko so v palači sirakuškega tirana Dionizija z navdušenjem sprejeli Platona. Vreme je potem kmalu postalo spremenljivo, ozračje, ki je obdajalo vladarja, pa se je ohladilo do možganskega in srčnega ledišča. Nazadnje je filozof obupal in zbežal z avtokratskega dvora; viri vedo povedati, da se je spustila megla, ki mu je omogočila prehiteti krvi željne zasledovalce. Po drugih poročilih je bilo tedaj samo oblačno; vladarjeva straža je tako Platona zlahka zgrabila, Dionizij pa ga je pustil prodati kot sužnja, ki ga ni potreboval.

Zgodba se je pozneje ponovila v tisoč in eni različici – dokler tirani v 20. stoletju niso bili nepopravljivo razočarani nad aristokrati misli in vremenom ter se odločili, da bodo sami svoji filozofi.